

"חשוב לנהוג באחריות, במסגרת החוק, ללא התלהמות וללא אלימות": התלהמות, אלימות, והתפוררות חברתית¹

גונן דורי־הכהן*

תקציר

מילות מפתח הן מילים המתארות תהליכים ודפוסי תקשורת בעלי משמעות ייחודית לחברה בה הן נמצאות. מחקר זה מפרש את מילת המפתח **התלהמות**, תוך ניתוח דפוס התקשורת שהיא מתארת. חומרי הגלם למחקר נלקחו מפודקאסט, מאמרים מקוונים, תגובות אליהם וגם מסמך רשמי אחד. התלהמות מגדירה תהליך תקשורתי המרוכז בפעולה ביקורתית עם סגנון רגשי, שהשימוש בו כרוך בשלילת הצורך בהתייחסות לדובר האחר בגלל סגנונו הקיצוני והמוגזם. המונח מוכנס להקשר של מילות מפתח ישראליות אחרות, וה**התלהמות** משתלבת בין מילות מפתח אחרות כגון **כסח**, והיא דומה למילת המפתח **טוקבק** בהתייחסה לסגנון המסר ולהתפוררות חברתית. המאמר מציג הרחבה של משמעות ה**התלהמות**, הכוללת גם התייחסות לאספקטים פיזיים חוץ־לשוניים. ה**התלהמות** כמילת מפתח מציגה תהליך תקשורתי הפוך לזה של **דוגרי**. בעוד **דוגרי** ומילות מפתח רבות פותחות ומתארות טקס של שילוב חברתי, אפילו של **גיבוש**, ה**התלהמות** מתארת מצב הפוך. ה**התלהמות** היא מילת מפתח של התפוררות חברתית, כחלק מאנטגוניזם חברתי, ומשתלבת בתהליכי פיצול פופוליסטיים.

מבוא

בחקר התקשורת בישראל שמור מקום מרכזי למחקר של "מילות מפתח", השאוב מתחום האתנוגרפיה של התקשורת (Hymes, 1974). כתריאל החלה במחקר זה כשחקרה את ה"דוגרי" הציוני (Katriel, 1986), ולאחר מכן המשיכה ועסקה במילות מפתח רבות נוספות (כתריאל, 1999; Katriel, 2012). חקר מילות המפתח מתבסס על

* פרופ' גונן דורי־הכהן, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת מסצ'וסטס, אמהרסט, ארצות הברית (gonen@comm.umass.edu).

ההבנה שבכל תרבות ישנם מושגים מרכזיים המתארים את התרבות עצמה ואת דפוסי התקשורת בה. יתר על כן, מילות מפתח הן סמלי יסוד (Ortner, 1973) (key symbols) שבני התרבות עצמה מרבים להשתמש בהם. קשה לתרגם מילים אלה לשפות אחרות, ולכן הן ייחודיות לתרבות בה הן מתקיימות ויכולות לשמש נקודת מוצא ללמידתה. מכאן שמחקר כזה מציג את התפיסות של חברי הקבוצה כלפי תרבותם וכלפי דפוסי התקשורת שלהם. כסמלי יסוד, מילות מפתח משתלבות בתפיסה הטקסטית, הרואה בסמלים וטקסים תהליכים חברתיים שנועדו לשמר את החברה, לשנות ולחבר אותה, בהמשך לתפיסה של דורקהיים (Durkheim, 1912/2012)² את הסדר החברתי. המחקר הנוכחי ממשיך מסורת זאת ומתמקד במילה התלהמות. מילת מפתח זאת מתארת דפוס חברתי הנוגד טקסים חברתיים שגילמו מילות מפתח קודמות, דוגמת דוגרי וגייבוס - נקודה תאורטית שתידון בהרחבה בסיכום המאמר.

“התלהמות” בחילון ובשימוש היום-יומי

עד לפני כמה שנים הופיעו במילונים הגדרות לפועל “התלהם”, אולם שם העצם “התלהמות” לא הוזכר.

רועש, צורם: דפיקות הפטיש התלהמו בראשי (עברית חדשה). (מילון ספיר החדש)

כיום אפשר למצוא הגדרות מילוניות ל“התלהמות”. למשל, במילוג ההגדרה היא “אופן ביטוי יצרי, סוער ומוגזם”³, ואילו אבניאון בגרסה המקוונת כולל הגדרה שלישית, נוסף על התנ”כית וזאת של העברית החדשה המופיעה לעיל: “התבטאות בצורה צורמת: ההתלהמות כללה מילים המונית שאי אפשר להעלותם על הכתב”⁴. ההגדרה הראשונה שונה מהאחרונות, אולם גם האחרונות לא תופסות את מלוא המשמעות התרבותית של המונח. ההגדרה הראשונה של הפועל נשמעת כעת לא רלוונטית, שכן אין כמעט שימוש במשמעות הקדומה של המילה התלהם. הגדרות הפועל מדגישות את ההתנגשות הקיימת ב“התלהם” ומכאן שהן מדגישות את המגע הפיזי שפועל זה מסמן. יתר על כן, השורש “ה-ל-מ” אכן משמש למתן מכות כאשר הוא בבניין קל (הלמתי), כשלמרות היפוך העיצורים בבניין התפעל, לפחות במשמעות המילונית הקדומה, נשמר המרכיב הפיזי במשמעות השורש והמילה. רוביק רוזנטל כתב בטור העיתונאי שלו על “התלהמות” כמושג הלקוח מהתנ”ך, אולם הוא מציין שגם שם לא ברורה המשמעות המדויקת של המונח.⁵

מבחינת משמעות, אפשר לדון בחשיבות המילה בהשוואה לשפות אחרות. בדומה למילות מפתח אחרות, אין ל“התלהמות” תרגום טוב לשפה האנגלית (השפה היחידה

שאני כמחבר מכיר טוב מספיק). אומנם באנגלית אפשר לבצע rant, אולם במושג זה אין את השליליות שבהתלהמות הישראלית, וגם חסר הממד השלילי האישי, שיוצג בהמשך. יתר על כן, באנגלית ובתרבות האמריקאית לא ניכר שֶׁ-rant זוכה למעמד מרכזי בתרבות שמדגים דפוס תקשורת כפי שמדגימה המילה **התלהמות**. ישנם מספר תרגומים נוספים ל**התלהמות** אולם אף אחד מהם אינו תופס את משמעותה (ראו: Dori Hacoen, 2019), ולכן מתחזקת הטענה לייחודיותה ולהיותה מסמן תרבותי ישראלי.

ישנן מספר מילים הקרובות ל**התלהמות** מבחינת המשמעות שלהן, וחלקן מופיעות לעיתים בסמיכות אליה. מילים אלה אותרו באמצעות התייחסות למבנה המורפולוגי של המילה **התלהמות**. מילים קרובות ל**התלהם** ו**התלהמות** מבחינת משקל וצורה הן התלהבות, התלהטות, וגם, כפי שנראה בהמשך, התבהמות. מעבר לקרבה הצורנית, בין מילים אלה נוצר קשר שקנת בורק הגדיר "ג'ינגל", קשר המבוסס על צליל ומאפיינים של משחק מילים. הדוגמה שבורק הביא היא "כלב" ו"אלוהים", שהן מילים הופכיות בשפה האנגלית (Burke, 1966, pp. 73-74). הטבלה שלהלן מתארת את המשמעויות המילוניות של המילים הקרובות להתלהמות. גם התלהבות וגם התלהטות כוללות משמעות רגשית. התלהטות כוללת מרכיב של אובדן שליטה, וכך גם התבהמות, במשמעות של התנהגות פראית. משמעויות אלה יהיו רלוונטיות לניתוח שמופיע בהמשך.

טבלה 1. המשמעויות הקרובות להתלהמות

חשמעות	מילה
התרגשות, שמחה ותחושת מרץ שמרגישים לקראת דבר מה או במהלך פעולה מסוימת.	התלהבות
התחמם מאוד, לרוב עד לקבלת גוון אדום או עד להלבנה. (כשנאמר על רגש, על יצר וכד') השתלהב והתעצם, פרץ בעוצמה קשה לריסון. (כשנאמר על מאבק, סכסוך, ויכוח וכד') התעורר והתחזק, התלקח.	התלהטות
איבוד צלם אנוש, הידמות לבהמה; התנהגות בהמית, גסה, פראית וחסרת תרבות.	התבהמות

המילה **התלהמות** הפכה למילת מפתח, בהמשך למילות מפתח אחרות. מקום מרכזי בתרבות הישראלית שמור למילת המפתח **דוגרי**. כתריאל (Katriel, 1986; 1999) ניתחה מילת מפתח זאת והראתה כיצד אזכור המילה עשוי להתחיל טקס שבו צברים מדברים אמת לא מרוככת זה אל זה כחלק מזהותם הקולקטיבית. **דוגריות** היא דיבור ישר, כלומר אמירת אמת ללא ריכוך, שאינה מתפרשת כחוסר נימוס או כפגיעה מכוונת. אמת זאת מלווה בביקורת אפילו בין זרים, שכן במסגרת קהילתית, שעדיין מאפיינת

חלקים מהחברה הישראלית, ביקורת היא דבר מקובל. חוסר ההיכרות האישית מתבטל, שכן ישנה היכרות ברמה הקהילתית וברמה החברתית-ישראלית המבוססת על שוויון. **הדוגריות** מכילה מושגים כמו דעתנות, כנות, טבעיות, פשטות וסולידריות. הפשטות היא גישה של אנטי־סגנון, שמאמינה במעשים ולא בדיבורים ולכן מקצרת בדברי הריכוך ועוברת ישר לעניין (ראו גם: Katriel, 1986). אנטי־סגנון מאפיין גם את **ההתלהמות**.

כתריאל מראה גם כיצד סגנון **הדוגרי** נשחק לאורך השנים, עם היחלשות הציונות, מימי הקמת מדינת ישראל ועד ימינו. דפוס התקשורת **הדוגרי** התפתח והפך לדפוס תקשורת המתוארים באמצעות שתי מילות מפתח נוספות המתייחסות לסגנון התקשורת הבין־אישית הישראלי, **הפרגון** (הפחות רלוונטית למטרת מאמר זה), ו**הכסח**, המרכזית לדיונו. **בכסח** נשמרו כמה מהמאפיינים של **הדוגרי**, כמו הישירות, הביקורתיות והאנטי־סגנון, אולם התשתית הסולידרית שבבסיס **הדוגרי** נעלמה. כך, בדפוס **הכסח** נשארה תקשורת ישירה, ביקורתית ותוקפנית, אך ללא ריכוך וללא תחושת סולידריות שתאפשר לקבל את הביקורת בצורה חיובית. **הכסח** נתפס כטקס אלים הדומה לתחרות אגרוף מילולית (Katriel, 2004). כפי שנראה בהמשך, זוהי תפיסה מרכזית גם במושג **התלהמות**.

תרומה תאורטית

מחקר זה משלב בין אתנוגרפיה של תקשורת לגישת המרחב הציבורי ולדיונים בתאוריה פוליטית. בשנים האחרונות בחנו חוקרי אתנוגרפיה של תקשורת מילות מפתח של דיבור בציבור. כתריאל (1999) דנה ב"קטורים", מילת מפתח של דפוס תקשורת פרטי וציבורי כאחד, שמתמקד בהבעת תלונות על החיים החברתיים. בדומה לכך, סוטירובה (Sotirova, 2016) מצאה שהמונח Oplakvane בבולגרית מתייחס לפעולת דיבור דומה. בשתי התרבויות התלונות נשארות ברמה המילולית, ללא פעולה חברתית נוספת בעקבות הדיונים. חוקר אחר, בורומיזה־הבשי (Boromisha-Habashi, 2012), תיאר את הטקס הכרוך בדברי שנאה (hate speech) בהונגריה והציע שמונח זה מתייחס בתרבות זו לדיבור בפומבי. הוא הראה כיצד האשמה בדברי שנאה יכולה להוביל לביטול דבריו של הצד השני. מונחים אלו מרמזים על שיח ציבורי בעייתי, המתמקד בחוסר רציונליות בתהליך הדמוקרטי. לעומת זאת, טריסי (Tracy, 2011) תיארה שיח ציבורי אמריקאי שאותו כינתה "עוינות סבירה" (reasonable hostility). בשיח זה המשתתפים מנהלים משא ומתן על הצורך להיות ביקורתיים ועוינים זה כלפי עמדותיו של זה, ובו בזמן לשמור על אדיבות ומעורבות דמוקרטית, באמצעות השימוש במושג "סביר".

התלהמות מתכתבת עם מושג המרחב הציבורי והשתתפות הציבור בדיונים פומביים ופוליטיים. מושג זה תיאר התפתחות חברתית במאות ה-17 וה-18, שבמסגרתה התקבצו קבוצות חברתיות, בייחוד על בסיס מעמדי, כדי לדון בחיים החברתיים. הברמס (Habermas, 1989) טען שהמעמד הבורגני הצליח לבסס את כוחו באמצעות השתלטות המרחב הציבורי שלו על שלל המרחבים החברתיים. התבססות זאת הייתה מאורגנת סביב הטענה לכלליות, הכלת כל בני החברה במרחב הציבורי הבורגני וייצוג כלל האזרחים באמצעותו. נוסף על כך, המרחב הציבורי הבורגני הציג עצמו כרציונלי, פתוח לכלל וביקורתי כלפי השלטון. ייתכן שדיונים במרחב הציבורי כללו אלמנטים אלה, אולם הברמס עצמו הראה שאפילו מרחב זה הידרדר ואיבד מרכיבים מרכזיים אלה. זאת, לטענתו, בין היתר בגלל שינויים באמצעי תקשורת ההמונים.

בסופו של התהליך, המרחב הציבורי הפך דומה יותר למרחב פופוליסטי, כפי שתיאר אותו לקלו (Laclau, 2005). לקלו כלל בפופוליזם מרכיבים דוגמת פילוג - בייחוד בין ה"עם" מצד אחד ואליטה חברתית, הכוללת את אמצעי תקשורת ההמונים, מן הצד השני. בדומה לכך, מוף (Mouffe, 2000) דנה בשני סוגים של מרחב ציבורי, האחד מתפקד היטב ומבוסס על יריבות (agonism), והשני הרסני לדמוקרטיה ומבוסס על עוינות/אויבות (antagonism), אולם היא אינה דנה כמעט בהבדלים הממשיים היוצרים את השוני בין מרחב היריבות למרחב העוינות/אויבות. במאמר זה אראה שה**תלהמות** כמילת מפתח מתארת את התהליך המבנה מרחב ציבורי של עוינות/אויבות המפורר את החברה.

המאמר הנוכחי משלב מהלך מחקרי ארוך טווח. לאורך עשרות השנים האחרונות חקרתי את השיח במרחב הציבורי בישראל. מכאן שהתובנות שמוצגות במאמר הנוכחי הן חלק מפרויקט מחקרי הבודק את השיח הישראלי הן ברדיו והן בתגובות באינטרנט כמרחב ציבורי (ראו לדוגמה: דורי-הכהן, 2016, 2019; ולמחקרים באנגלית למשל: Dori-Hacohen, 2012). במהלך מחקר זה עלתה התובנה ש"התלהמות" היא מילת מפתח, ועל כן הוא משתלב במחקרים על מילות מפתח בחברה הישראלית.

מחקר של מילות מפתח, כפי שהסבירה כתריאל (1999), נובע מהגישה במדעי החברה שלפיה "לשון היא מכשיר להבניית המציאות החברתית באמצעות ייצוגים פומביים (למשל בתקשורת המונים או במוזיאונים) ובמסגרת המשא ומתן הבינאישי, שמקיימים בני התרבות אלה עם אלה" (עמ' 9). מילות מפתח מתייחסות הן לתוכן והן לצורה של דפוס התקשורת שאותו הן מתארות. הן מאפשרות הצצה אל התרבות תוך עקיפה מסוימת של דיונים ישירים על זהויות חברתיות כמו גם גבולות תרבותיים. כתריאל (1999) גם טענה ששימוש במילת מפתח, וודאי תיאורה, "אינו מצביע בהכרח

על הסכמה לגבי משמעותה" (עמ' 10). המאמר מבוסס על שיטת המחקר האתנוגרפית של נבירה בחומרים (scavenging) (ראו: Dori-Hacohen & Shavit, 2013, p. 374), המקבילה לתפיסה האתנוגרפית, שעל פיה חוקר מתאר מאפיינים תרבותיים שהוא תופס כמרכזיים או משמעותיים לשדה המחקר, על סמך היתקלות בהם, תיאורם, ניתוחם והכנסתם להקשר התרבותי והתאורטי הרלוונטי. אין בכוונת שיטת מחקר זאת לטעון טענות לגבי תפוצה במונחים כמותיים, אלא לבחון את המשמעות התרבותית של הביטוי הלשוני ולמנף את הניתוח בשימושים שלו לדיון שיש בו העשרה תאורטית. אתנוגרפיה שמתמקדת במילות מפתח נותנת מעמד מיוחד לתהליך הלקסיקליזציה כסמן של מיסוד משמעויות חברתיות, ומנסה לפענח את המשמעות הטמונה בעצם קיומה של המילה בלקסיקון התרבותי, בלי להתרכז בתדירות השימוש בה. במאמר קודם (Dori-Hacohen, 2019) הצגתי את מילת המפתח "התלהמות" בפני הקהל האקדמי הרחב, ותיארת את הקשריה בשדה הסמנטי הישראלי וקשריה למילות מפתח מקבילות בשפות אחרות. במחקר הקודם נעשה שימוש בשני קורפוסים ומקצת התובנות ממנו חוזרות במאמר זה. המחקר הנוכחי מציג חלקים אלה בקצרה ותוך שימוש בחלק מהדוגמאות שהופיעו במאמר הקודם ובדוגמאות חדשות. נוסף על כך, המאמר הנוכחי קושר בין **התלהמות** לאלימות, זאת בעקבות שילובו בגיליון הנושא, ולאחר חיפוש אינטרנטי של היקריות של שתי המילים בסמיכות זו לזו. כמו כן, המאמר הנוכחי מדגיש את היותה של **התלהמות** מילת מפתח להתפוררות חברתית, נקודה שרק נרמזה במאמר הקודם, ומדגיש את החידוש התאורטי שבטענה זאת. בעוד הטקס, ומילות מפתח המתארות אותו ומאתחלות אותו, הוא תהליך חברתי המוביל ליצירת קשרים חברתיים או לשימורם תוך התבססות על ערכים משותפים, **התלהמות** היא מילת מפתח המתארת התפוררות חברתית ונתק חברתי, ואינה מתייחסת לקיומם של ערכים משותפים, ואולי אף שוללת אותם, בניגוד לטקסים קיברנטיים אחרים (ראו: Trillò et al., 2022). כדי לבסס טענה זאת אראה תחילה כיצד **התלהמות** משמשת בשיח הישראלי, ומשם אפנה להגדרתה. לאחר מכן אכניס אותה לסבך מילות המפתח הישראליות. אולם, בעוד מילות המפתח מתארות בדרך כלל דפוסי שיח לשוניים ותקשורתיים, המחקר הנוכחי מצא שהתלהמות מתארת גם דפוסי תקשורת חוץ-לשוניים, המתקרבים לשימוש באלימות פיזית. הרחבה זאת של המושג תוביל לסיכום ולדיון התאורטי בתהליך ההתפוררות החברתית שמייצגת המילה **התלהמות**.

ניתוח חבעים של ועל התלהמות בתקשורת הישראלית

הטענה במאמר זה היא שה**תלהמות** היא מילת מפתח. מכאן שיש לה משמעות עמוקה בתרבות הישראלית והיא מסמנת יחסים חברתיים ובינ-אישיים (כתריאל, 1999). היא

אינדקסיקלית (Silverstein, 1976), כלומר הולכת יד ביד עם צורת דיבור או דפוס תקשורת מסוים ומסמנת דפוס תקשורת ככזה בדיעבד. אם כן, **התלהמות** דומה ל**דוגרי** בסימון האינדקסיקלי של דפוס תקשורת. אולם, אף שהיא מסמנת פיסת תקשורת כבעלת משמעות ייחודית, קרי "התלהמותית", כאשר אנשים משתמשים בה**תלהמות** הם לרוב לא מסבירים אילו מאפיינים גורמים להם לתאר כך את אותה פיסת תקשורת. כדי להבין את המשמעות התרבותית של **התלהמות** ואת המאפיינים של דפוס תקשורת זה אפשר לראיין אנשים לגבי משמעות המושג, כפי שעשתה כתריאל ביחס ל**דוגרי** (ראו: Katriel, 1986). אולם מאמר זה מחפש מאפיינים אלה באמצעות בחינה של מבעים תקשורתיים שלהם הוצמד המונח **התלהמות**.

נתחיל במקרה נדיר למדי, של אדם המתאר את דיבורו כ**מתלהם**. הדוגמה לקוחה מפרק בפודקאסט התרבות של **הארץ**, ובו מבקר התרבות של האתר מתייחס לסרט מסוים. כותרת הפרק לבדה כמעט מספיקה לדיון שלנו: "אני לא רוצה להישמע מתלהם, אבל הסרט הזה הוא יריקה בפרצוף". הכותרת מסמנת שהדובר עושה פעולה שאינו רוצה להישמע כאילו הוא עושה אותה, כלומר, הוא מנסה להתרחק מ**התלהמות**, ובייחוד ממה שעשוי להתפס כסגנון שלילי. מילת הניגוד "אבל" רומזת שהדובר עומד להתלהם, למרות רצונו. אחריה הכותרת מציגה ביקורת חריפה מאוד על הסרט המדובר. הביקורת עצמה משתמשת במטפורה של הפרשת גוף, היוצרת משמעות של זלזול הדדי בין המבקר והאובייקט המבוקר: המבקר מרגיש שהסרט זלזל בו, והדבר גורם לו לזלזל בסרט. אם כן, ייתכן ש**התלהמות** קשורה לפעולת ביקורת קיצונית ומזלזלת, כלומר שבאה לידי ביטוי במונחים גופניים המבטאים רגש. אולם הכותרת מדגישה שהמבקר "לא" רוצה להישמע מתלהם, כלומר ייתכן שדבריו לא יהיו בגדר **התלהמות**. בחירת הכותרת מביעה העדפה להימנע מ**התלהמות**, ומכאן ש**התלהמות** כפעולה חברתית נתפסת כשלילית. טענה זאת מתחזקת כשמתגלה שהכותרת אינה מדויקת, ולמעשה בפודקאסט המבקר אמר שהוא מתלהם - אמירה שמאפשרת הסתכלות ישירה על מילת המפתח. הסרט המדובר הוא הסרט האחרון בסדרת ספיידרמן.

1. הסרט "ספיידרמן", 19.12.2021, חשתתפים: ניב הדס (נה) וגילי איזיקוביץ' (גא)⁸

1. נה: קודם דיברנו על השירותים המבוד[דים והאקזוטיים בעולם,

2. גא: [הממם]

3. נה: הייתי לוקח את הסרט הזה ומוריד עליו את המים. אם אפשר. אם לא גם בול פגיעה זה בסדר. ושיינס למערכת האקולוגית של הספר הניו זילנדי. אני לא רוצה להישמע

מתלהם מדי, אבל הסרט הזה הרגשתי שהוא יורק לי בפנים. כן, הנה התלהמתי. זה לא סרט. זה לא קולנוע.

המנחה מתייחס לדיון קודם על מערכות ביוב, ובהקשר הזה מבקר את הסרט. הוא משתמש בביטוי קיצוני של "הורדת מים" ומזכיר גם שירותים מסוג אחר, כדי לתאר את סלידתו מהסרט. כלומר, הוא מדמה את הסרט להפרשות גוף שרצוי להיפטר מהן, ובכך מביע זלזול קיצוני בסרט. יתר על כן, הוא רוצה להרחיק את הסרט עד למקום ייצורו, ניו זילנד, קרי להיפטר ממנו ושלא יהיה בסביבתו. הדובר מסביר שהוא "לא רוצה להישמע מתלהם מדי", ובניגוד לכותרת, נרמז שהוא מוכן להישמע מתלהם, אולם הבעיה היא מידת ההתלהמות. אחרי שהוא לא רוצה להתלהם "מדי" הוא ממשיך בביקורת ומסביר שהוא מרגיש כי הסרט, אותו השווה לצואה, פגע בו וזלזל בו, באמצעות המטפורה של "ריקה בפנים". לאחר מכן הוא מתאר את דבריו במילה "התלהמתי". אז הוא מבטל את ההגדרה העצמית של האובייקט המבוקר כשהוא טוען שהסרט איננו קולנוע.

אם כך, מהי התלהמות בדוגמה הנוכחית? זוהי מתיחת ביקורת המשתמשת בשיח קיצוני ומבוססת על פעולה רגשית כלפי הדובר ותגובה רגשית שלו לפעולה זאת. ההתלהמות קושרת עצמה לשיח קודם הנתפס כירוד - הסרט המבוקר - ומתייחסת לשיח המקושר לצורכי הגוף כחלק מהביקורת. בדוגמה הנוכחית, הדובר נפגע מההיחשפות למוצר ירוד ומזלזל, ומשתמש בהתלהמות כדי לבקר מוצר זה. בדיבורו יש גם חזרה והגזמה, הן במטפורות והן במספרן. ההתלהמות גם מסמנת רצון להרחיק את האובייקט הפוגע מהדובר. הקיצוניות בביקורת מגיעה לכדי שלילת המבוקר והגדרתו העצמית ("זה לא סרט. זה לא קולנוע"). מכאן שהתלהמות היא פעולה ביקורתית קיצונית שנועדה להרחיק את הדובר מהאובייקט המבוקר, המשתמשת בסגנון מוגזם הנובע מרגש, במקרה הנוכחי של זלזול ופגיעה, ומבטלת את תפיסתו העצמית של המבוקר. יתר על כן, התלהמות מציבה את המתלהם כמתנגד בצורה ישירה ובוטה למושא הביקורת שלו.

בעוד בדוגמה הנוכחית הדובר מודה שהוא **מתלהם**, זהו לרוב אינו המקרה. בדרך כלל המאפיינים של התלהמות משמשים לתיאור הצד השני, כשדובר צובע את הזולת כמתלהם, כלומר משתמש בסגנון קיצוני ומוגזם המבוסס על רגש, ולכן עדיף לנתק את המגע איתו מבלי להגיב לתוכן הביקורת. ייתור הצורך בתגובה לתוכן המסר, בשל היותו מתלהם, מאפיין את ההתלהמות כמילת מפתח לתקשורת במרחב הציבורי ובייחוד בשיח הפוליטי.

הדוגמה הבאה מציגה שימוש ב"התלהמות" בשיח הפוליטי. גם כאן ההקשר הוא ביקורתי. היא לקוחה מהאירוע שבמהלכו פוטר סגן שר הביטחון דני דנון בגלל ביקורת נגד ראש הממשלה דאז, בנימין נתניהו. כך נומקה ההחלטה:

2. פיטורי סגן השר דנון, 16.07.2014⁷

גורמים בסיעת הליכוד גיבו את ההחלטה ואמרו ש"דני חצה את הקווים האדומים בהתלהמות שלו היום נגד ראש הממשלה, ולכן הוא לא הותיר לבנימין נתניהו ברירה. הוא תקף אותו כמו איש אופוזיציה".

ההתלהמות של סגן השר מוצגת כפעולה שהובילה לפיטוריו. היא מתארת את סגנונו של דנון ואת אופן דיבורו, ומתייחסת לשיח קיצוני של חציית "קווים אדומים", מטפורה לעמדה קיצונית וחרیפה. המושג של שיח **מתלהם** משמש לתיאור מעבר של עמית של ראש הממשלה לעמדת יריבות, הצטרפות לאופוזיציה. מכאן ש**ההתלהמות** מתארת שיח ביקורתי קיצוני, שמפלט בין המתלהם למושא הביקורת שלו. התגובה **להתלהמות** היא פעולה חוץ-לשונית מוסדית של פיטורין. הטענה שהתוקף הוא איש אופוזיציה שוללת את תפיסתו העצמית כחבר בקואליציה, כלומר מבטלת טענה של המותקף ביחס לעצמו. אתיחס לתגובה החוץ-לשונית **להתלהמות** בהמשך המאמר.

במקרה הנוכחי, כיוון שהמושג **התלהמות** התייחס לשיח פוליטי, אנחנו יכולים לבחון אם ישנם בדבריו של סגן השר מאפיינים שאפשר להגדירם "התלהמות". הדברים נאמרו במהלך מבצע צבאי ישראלי ברצועת עזה. דנון מתח ביקורת על המגעים להפסקת המבצע, במילים שסוקרו כך:

3. דברי סגן השר דנון, 15.07.2014⁸

סגן שר הביטחון, דני דנון, אמר הלילה (יום ג') כי "הסכמה של ראש הממשלה להפסקת אש עכשיו תהווה סטירת לחי לכל תושבי ישראל ובעיקר לתושבי הדרום, שהיו מוכנים לשלם מחיר כבד תמורת הישגים משמעותיים ביותר מול החמאס. שום קוסמטיקה לא תייפה טעות קשה זו". דנון הוסיף: "אם התוצאה היא חזרה ל'עמוד ענן 2102' ותושבי ישראל סתם סבלו - אז לא עשינו כלום. הפסקת אש צריכה להיות רק לאחר שישאל תשיג הישגים משמעותיים באופן דרמטי וכאלה שימנעו מהחמאס ושאר ארגוני הטרור ברצועת עזה את היכולת לשלוח טילים על אזרחי ישראל".

הטקסט מכיל מרכיבים שאפשר לקרוא להם **מתלהמים**. הוא כולל שפה רגשית, עם כמה שמות תואר ("כבד", "משמעותי", "דרמטי") שריבויים הופכם למוגזמים ("הישגים משמעותיים באופן דרמטי"). שמות התואר הללו מלווים במטפורות

המתייחסות לגוף ולכן טעונויות כמו "סטירת לחי" ו"שום קוסמטיקה לא תיפה טעות קשה זו". ההודעה רוויה בעודפות וכמעט חוזרת על עצמה - התוספת (לאחר "הוסיף דנון") דומה להודעה שלפני התוספת. הטקסט כולל שפה מפלגת המתמקדת בישראל מול האויב שלה, החמאס. בשפה מפצלת זו, סגן השר מדבר בשם הישראלים ("כל תושבי ישראל" ו"אזרחי ישראל"). השפה המפלגת מאפשרת לדנון להאשים במרומז את ראש הממשלה בכניעה לאויב, בניגוד לאינטרסים הישראליים. כך, השיח שנוצר במסר של דבריו של סגן השר מתקרב להאשמה בבגידה, ושולל את תפיסתו העצמית של ראש הממשלה כנציג ישראל. המסר גם כולל ציפיות מוקצנות: הממסד הפוליטי והממסד הצבאי בישראל מתקשים מאוד ליצור מצב שבו אף ארגון "טרור" לא יוכל לשגר טילים לעבר אזרחי ישראל.

אפשר לכנות את המסר הזה **התלהמות** בשל הביקורת הקיצונית שבו, המפרידה בין הדובר ובין מושא הביקורת, השפה הרגשית והרגשנית, שלילת התפיסה העצמית של המבוקר, ההגזמות שבו ומטרותיו הלא סבירות. דנון מפר את עקרון שיתוף הפעולה שאותו ניסח גרייס (Grice, 1975) באמצעות מערכת כללים להתנהלות תקינה של שיחה. הוא מפר את כלל הכמות של גרייס באומרו יותר מדי; את כלל האופן בכך שהוא מדבר בצורה קיצונית; ואת כלל האיכות, שכן הוא מציב מטרה לא מציאותית, ומכאן שהוא אומר משהו שידוע לו שאינו סביר. הפרת כללים אלה והמאפיינים האחרים של המסר של דנון מאפשרים למתנגדי המסר לכנותו **התלהמות**.

משני הטקסטים שתויגו בתור **התלהמות** עולה שה**התלהמות** מתארת שיח ביקורתי קיצוני ומוגזם המפריד בין הדובר למבוקר ומבטא רגש חריף ושולל רגש חריף אחר כמו גם את תפיסתו העצמית של האחר. עם זאת, הטקסט של סגן השר מכונה "התלהמות" מסיבות פוליטיות, כדי להצדיק את החלטת ראש הממשלה לפטרו. למרות שהפעולה הפוליטית של תיוג המסר הזה כ"התלהמות" מכוננת, הציבור הישראלי היה מתקשה לקבל תיוג זה לולא זיהה בדבריו של דנון את המאפיינים המקובלים בתרבות כשייכים להתלהמות.

איזו יחידת דיבור מגדירה מילת המפתח "התלהמות"? התלהמות מייצגת מסר תקשורתי עם פעולת ביקורת קיצונית ורגשית ועם סגנון רגשני ומוגזם, הן בצורה הן בתוכן, שגובל בחוסר שליטה, המפריד בין הדובר ובין מושא הביקורת ושולל את תפיסתו העצמית של המבוקר. צורת תקשורת זאת יוצרת עוינות כלפי אדם מסוים בנוגע לנושאים שהם לרוב ציבוריים. מסרים המוגדרים התלהמות כוללים בתוכם מרכיב ביקורתי, אך מרכיב זה מבוסס על רגשות ולא על היגיון או טיעון, והביקורת נתפסת ככזאת שמטרתה להפריד בין הדובר למבוקר ולא ליצור דיון ביניהם, ביחוד

כשיש בה אלמנט המבטל את האחר ואת טענתו ביחס לעצמו (סרט אינו סרט, סגן שר עבר לאופוזיציה). ביטול האחר ותפיסתו העצמית מבטל אפילו את היכולת להתייחס אליו, שכן הוא אינו עצמו ואינו מה שהוא טוען לגבי עצמו. כאשר השיח מוגדר בידי אחרים התלהמות, הגדרה זאת מייצרת את הצורך להגיב לביקורת וכמעט מבטלת את מי שהביע את המסר הראשוני. במקום זאת, המוקד מועבר לאפיון המבע התקשורתי והופך כל מענה מילולי ענייני לבלתי אפשרי ובלתי נחוץ. ההתלהמות צובעת את המתלהם כמי שאינו בר־שיח בגלל קיצוניותו, ומבטלת את הגדרתו העצמית ואת מיצובו בזירה הציבורית. כפי שראינו בדוגמה לעיל, אפשר להפוך את השימוש במונח המטא־לשוני לתכסיס אסטרטגי. לפיכך, בהגדרת הדיבור **התלהמות**, הצד המגדיר את המסר נוקט כלפיו עמדה שלילית, אך משתמש ברכיבים הכלולים במסר כדי להתעלם מהביקורת המועברת בו ולתייג את המוען בתור קיצוני שאינו ראוי לתגובה. מכאן **שהתלהמות** יוצרת דפוס של חוסר שיתוף פעולה בין המשתתפים בתהליך התקשורתי, מאיינת את הצורך בשיח משותף, ומפצלת ומפרידה ביניהם כמעט תוך שלילה הדדית של קיום שני הצדדים כבני־שיח.

יש הטוענים שהשיח הישראלי כולו הפך למתלהם. מאמר המערכת הבא מציג עמדה כזאת. הרקע שלו הוא פרשת אזריה.⁹ שיח זה יצר חלוקה בין "העם" מחד גיסא לבין צה"ל - הנתפס בדרך כלל בתור סמל העם הישראלי - והפיקוד העליון שלו מאידך גיסא. כך כתב עורך *TheMarker* על הפרשה:

4. סמי פרץ על פרשת אזריה, 06.01.2017¹⁰

היסטוריונים של צה"ל יאמרו בוודאי שזאת נקודת חיכוך ומתח שמלווה את צה"ל מיום הקמתו ובצדק, אבל פרשת אלאור אזריה תפסה אותו בעידן שונה לגמרי. לא של חילוקי דעות מקצועיים לגיטימיים, אלא של **התלהמות והתבהמות** של פוליטיקאים, של חלל מנהיגות, של **התפרקות הממלכתיות** ושל **פופוליזם** חסר אחריות שמתחיל בפוליטיקאים ויורד לאזרחים, כשהוא מקבל בדרך עוד ועוד שכבות של **הקצנה** ו**אלימות מילולית בלתי־נסבלת**.

סמי פרץ מתאר בקטע זה את השיח הישראלי בנושא פרשת אזריה. הוא מאשים את הפוליטיקאים ב"התלהמות והתבהמות" כדי לבטא את השקפותיו על השיח שיוצרים הפוליטיקאים: שיח קיצוני, חסר שליטה ורווי אלימות מילולית. יתרה מכך, התיאור כולו מסביר מה משמעותן של ההתלהמות וההתבהמות המתוארות: התמוטטות של נורמות משותפות, חוסר מנהיגות, קיצוניות מילולית בלתי נסבלת. החיבור בין התלהמות להתבהמות קשור למה שבורק תיאר כמשמעות הג'ינגל של המילה (Burke, 1966) בחריזה בין שתי מילים אלה. כיוון שהן נשמעות דומות, הן יוצרות ערך פואטי

(במשמעות שהגדיר יאקובסון [Jakobson, 1981]), ומהוות צירוף שגור, קולוקציה. השילוב בין שתי המילים מקצין את שתייהן ומתאר חברה שמאבדת רכיבים אנושיים כחלק מההתלהמות שבה, או כזו שמבטלת את אנושיותם של חבריה. בדוגמה זו שוב אנו רואים שהתלהמות קשורה לביקורת המלווה שיח קיצוני מוגזם ואלים, קרוב לחוסר שליטה, המפגל ומבטל את הטענה של האחר לגבי זהותו העצמית, במקרה זה כבן אדם, ולכן ההתבהמות. הביקורת הקיצונית קשורה להתפרקות חברתית המתרחשת בכל רובדי החברה. הניגוד בין התלהמות להתפרקות הממלכתיות מקשר בין התלהמות לבין תהליכים חברתיים קודמים, כפי שאתאר בסעיף הבא.

התלהמות ומילות מפתח אחרות

מחקרים קודמים תיארו מספר מילות מפתח ישראליות. מילת מפתח אחת שקשורה קשר הדוק להתלהמות היא טוקבק. מילת מפתח זו מתארת את התגובות באינטרנט כזירה תקשורתית שבה הטון הוא תוקפני ומטרתו יצירת זהות פוליטית מובחנת כנגד העמדה הפוליטית האחרת. כפי שהראינו (Dori-Hacohen & Shavit, 2013; ראו גם: דורי-הכהן, 2016), בטוקבק לא נוצר דיון פוליטי ובמקומו ישנם חילופי עלבונות על בסיס זהות מחנאית. מילת מפתח זו הפכה למילה המתארת התנהגות תקשורתית קיצונית וסגנון תוקפני, כאשר "לטקבק" ו"טוקבקיסט" הפכו גם הן למילים תקניות בעברית. **התלהמות** מגדירה שיח היוצר את אותו דפוס תקשורת: תוקפני, קיצוני, מוגזם, וכזה שאינו מצריך הפרכה. השילוב בין מילים אלה, **טוקבק ותלהמות**, מדגים כיצד המשמעות של שתייהן משולבת בדפוס התקשורת הישראלית ובאחת הזירות שלה: זירת ה**טוקבק** מבוססת על שיח **מתלהם**. השילוב בין שתי המילים, וכן כל אחת מהן בנפרד, מובילים למילות מפתח שמתארות תרבות דמוקרטית לא מתפקדת, שבה - במקום דיון דמוקרטי הפתוח לכול, ובעיקר פתוח לחילופי דעות - מתקיים דיון סגור, שבו כל צד מציג את עמדתו ומבטל את עמדת הצד היריב מבלי להתייחס לעמדותיו.

בדומה לכך, שני המונחים, **טוקבק והתלהמות**, מתקשרים למילת המפתח **כסח**. כפי שתיארה כתריאל (Katriel, 1986, 2004), החברה הישראלית הפכה מחברה המבוססת על הדוגרי, עם אתוס הסולידריות, ה"ממלכתיות" בטקסט של פרץ (2017) לעיל (דוגמה 4) והביקורתיות של חברים בה כלפי אחרים, לחברה מפוצלת שאפשר לטעון שהיא חסרת גיבוש. היחלשות הדוגרי הובילה לעליית ה"כסח" (כתריאל, 1999), שהגבירה את הביקורת והתוקפנות של הדוגרי, מבלי לשמור על הסולידריות שהייתה בבסיסו. לפיכך, לדברי כתריאל, מילת המפתח **כסח** מתארת יחסים חברתיים אלימים המסומנים במטפורה של קרב אגרוף. ואכן, מאמר המערכת הנזכר לעיל מתייחס ל"אלימות מילולית בלתי נסבלת", שהיא כסח, ותיאור זה משותף ל"התלהמות

והתבהמות". בדומה לכך, פרץ קושר את ההתלהמות וההתבהמות עם הידלדלות שיח הממלכתיות. לדעת נוי (Noy, 2015) שיח הממלכתיות הוא שיח של רשמיות וסבירות, ומכאן שה**התלהמות**, המתארת שיח בלתי סביר, מנוגדת לממלכתיות.

התלהמות כסגנון דיבור חולקת עם כסח את התוקפנות; עם זאת, בכסח ובהתלהמות, כמו בסגנון הדוגרי, המיקוד הוא בדובר עצמו. הדוגרי היה סגנון הממוקד בדובר שהתבסס על עמדות, טיעונים וביטוי דעות. התלהמות גם היא סגנון המתמקד בדובר, אבל היא בנויה על רגשות והבעתיות. התלהמות אינה מרמזת על עמדה מבוססת אלא על גודש לשוני והפרזה סגנונית, ועל קיצוניות בעמדה, בשפה ובהבעת הרגש. בעוד ה**דוגרי** יוצר שיתוף בין הדוברים, כסח ובייחוד התלהמות יוצרים ומסמנים ניתוק בין המשתתפים. יתר על כן, בהתלהמות יש ממד של שלילת האחר וטענתו ביחס לעצמו. שלילה זאת ודאי שלא הייתה קיימת ב**דוגרי**, ואפילו ה**כסח** היה מאבק בין משתתפים הרואים זה בזה בני אדם. כמו כן, ב**דוגרי** הייתה חשיבות לעולם החוץ-לשוני ולתוכן הביקורת. הביקורת נחלשה ב**כסח**, וחשיבותה נעלמת ב**התלהמות**, שכן היא מבוטלת כלא רלוונטית. מכאן שבדוגרי ערך האמת והכנות שבביקורת היו מרכזיים לתהליך החברתי והתקשורת, בעוד בהתלהמות מרכיבים אלה שוליים.

ישנו הבדל מרכזי בין מילות מפתח אלה. דוגרי היא מילת מפתח המתארת יחסים בין-אישיים ויוצרת טקס באינטראקציה ישירה בין המשתתפים בשיחה. בדומה לכך, מסיבת קיטורים (כתריאל, 1999) מתרחשת במפגשים חברתיים בימי שישי בערב. הכסח נמצא במישור הבין-איש, ויכול להתרחב ליחסים בשדה הציבורי. לעומת מילים אלה, שמקורן ביחסים בין-אישיים, ה**התלהמות** ו**טוקבק** הן מילות מפתח שנוגעות ליחסים חברתיים בשדה הציבורי, ומופיעות לרוב כתיגו שלילי של אחרים. הבדל זה יכול להסביר את התפיסה החיובית של דיבור דוגרי, שכן הדובר מתייחס לדברי עצמו, לעומת התפיסה השלילית בהתלהמות, שבאמצעותה פוסל הדובר את דברי זולתו.

אפשר להבחין בין התיאור במישור הבין-איש למישור הציבורי גם ביחס לצמד מילים אחרות המתארות דפוסי שיח ישראלי בין-איש - "להשתפך" ו"לחפור". **להשתפך** או **לשפוך** מתאר דיבור מתמשך, בדרך כלל ארוך מדי, על נקודה ספציפית. **לחפור** מתאר דיבור המתמקד בהגזמה בנקודה מסוימת. ה**התלהמות** מתחברת לשני מונחים אלה, שכן גם היא מתארת שיח שיש בו הגזמה. אולם, מילים אלה נבדלות מהתלהמות בכך שהן מסמנות עומק. ב**לשפוך** ישנו ממד רגשי אולם היא נעדרת תוקפנות, ו**לחפור** יכולה לציין הגזמה אך גם היא חסרה את הקיצוניות והתוקפנות שהתלהמות מעבירה. אומנם, שתי מילים אלו רומזות לרצון ליצור נתק בין הדוברים, או לחלופין לקצר את משך התקשורת ביניהם - למשל, המשפט "מה אתה חופר?" נועד להפסיק את הדיבור

של השותף - אולם בניגוד ל**התלהמות**, אף אחת מהן אינה מובילה לנתק עוין בין השותפים.

לפיכך, **התלהמות** קשורה קשר הדוק לתהליכים החברתיים של התרחקות מסולידריות חברתית לעבר חברה מפוצלת או מפוררת, **מדוגרי לכסח**, **מגיבוש** וממלכתיות לפיצול והתפרקות. היא מתחברת גם להתרחבות היחסים החברתיים מכאלה שמעוגנים ביחסים בין-אישיים ישירים לכאלה שמעגנים שיח המתקיים ברמה הציבורית בלבד. **התלהמות** מתייגת את השיח של האחר כשיח כסת, שאינו מצריך תגובה ואינו ראוי לאחת. התייג התלהמות אינו קשור לצד פוליטי מסוים, אלא נועד לבטל את הביקורת של הדובר ללא קשר לשיוכו. המונח **התלהמות** מתייחס לכלכלת הדיבור הישראלית של דפוסי תקשורת חסרי הקשבה וכבוד - מרכיבים נדרשים לשיח ציבורי מתפקד - ואף משחזר אותם (וראו טענתי הדומה ביחס ל**טוקבק**: דורי-הכהן, 2016). **התלהמות** מגדירה עמדה ציבורית ביקורתית רגשית, מוגזמת, קיצונית ובלתי סבירה, שאינה דורשת דיון ואינה מובילה לחילופי דעות דמוקרטיים, שכן היא כמעט מבטלת את קיומו של האחר כאדם. בשל המאפיינים האלה, ההתלהמות נותרת מילה המתארת שיח ושייכת לעולם השיח - מונח מטא-לשוני, במילותיו של יאקובסון (Jakobson, 1981) - אולם ייתכן שתיאור זה אינו מדויק, כפי שאראה בסעיף הבא.

התלהמות ואלימות

לפי האפיון לעיל, מילת המפתח **התלהמות** היא מרכיב בתיאור העצמי של החברה הישראלית ביחס לדפוסי התקשורת שלה. מכאן שהתלהמות היא מטא-לשונית ומשויכת לעולם השיח, כפי שמראה הדוגמה הבאה.

5. שיח פוגעני והתלהמות, 1101.07.2018

שבוע שעבר נחשפנו לשיח פוגעני והתלהמות ברשת בתגובות על מצעד הגאווה והסובלנות. מילים שנורו כמו חצים, יד קלה על המקלדת ואמירות שאין להן מקום בחברה הישראלית ובעירנו. כולנו בני אדם, כולנו מרגישים וכולנו נפגעים באותה מידה. בואו נשים לזה סוף. בואו נשנה את השיח.

הודעה זו מטעם עיריית ראשון לציון מדגישה שהתלהמות היא חלק מהשיח. ההודעה מתארת מילים כנשק, באמצעות מטפורת מלחמה, ומציינת את חילופי הדברים שהיו בתור קיצוניים ומזיקים. גם כאן אפשר לראות שמילת המפתח **התלהמות** מתארת שיח, מילים, הראוי לגינוי בגלל קיצוניותו ובגלל הנזקים שהוא גורם, תוך השוואתו לנשק במידת ההרס והשליליות שלו. המתלהמים אינם רואים באחרים "בני אדם". זהו ביטוי

נוסף לרעיון ההתבהמות, שדנתי בו בדוגמה ממאמרו של פרץ (2017) לעיל, ושלילת קיומו של האחר כשווה לדובר. ההודעה מגנה סוג תקשורת זה וטוענת שהוא פוגע ברגשות. ההודעה מסתיימת בקריאה לשינוי השיח (על "שינוי שיח", ראו: Katriel & Livio, 2018). מכאן, כמו שטענתי לעיל, שהתלהמות היא חלק מהשיח, מתארת אותו ומתייחסת למלים הנאמרות, ואינה נתפסת כפעולה פיזית חוץ-שיחתית.

אולם, כאשר בוחנים את השימושים הנעשים במונח, בייחוד כאשר הוא משולב עם אלימות, ניכר קשר בין שתי המילים. תחילה נבדוק את הטקסט של ראש הממשלה לשעבר, בנימין נתניהו, ממנו נלקחה הכותרת למאמר זה.

6. ראש החמשלה לשעבר נתניהו בסרטון לתוכניו, 27.11.2019

יש לי בקשה אחת: חשוב לנהוג באחריות, במסגרת החוק, ללא התלהמות וללא אלימות.¹²

דוגמה זו מחברת בין אלימות להתלהמות. בדומה למילים שהוזכרו לעיל, התבהמות והתלהמות, הסיומת של שתי מילים אלה זהה, דבר היוצר דמיון ביניהן ומשמעות ג'ינגלית. יתר על כן, כפי שהציע אחד מקוראי המאמר, ההיחלשות בהגיית ה-ל בעברית מקרבת עוד יותר את "איתלאמות" לאלימות בשפה המדוברת. בדוגמה הנוכחית, השימוש במילים אלה מנגיד אותן לאחריות ולפעולה במסגרת החוק. ההנגדה בינן לבין אחריות וחוק מדגימה שוב שהתלהמות נחשבת קיצונית. אי שמירה על החוק היא חלק מתהליך של התפוררות חברתית. חיבור זה בין אלימות להתלהמות מראה שתופעות אלה אינן זהות, אחרת לא היה צורך לחברן. רכיב הקיצוניות הוא אולי המאפיין המחבר בין שתיהן. קשר זה מופיע בדוגמאות שבהן משמעותה של ההתלהמות אינה מוגבלת לשיח עצמו וכוללת גם מרכיבים פיזיים ממש. מקצת הדוגמאות מגיעות מעולם הספורט, למשל בסיקור הבא.

7. התלהמות במכבי חיפה, 16.05.2010¹³

בעקבות ההעמדה לדין, נשיא מכבי חיפה, יעקב שחר, פנה לאוהדים בבקשה לשמור על רוח ספורט והגינות ולהפסיק לאלתר כל גילויי אלימות והתלהמות שאינן תואמות את רוח המועדון.

כמו בדוגמה הקודמת, אנו רואים שהמילים **התלהמות** ואלימות מופיעות יחדיו ואת שתיהן הדובר תופס כשליליות. גם כאן, שתיהן מנוגדות להגינות, קרי לקשרים חברתיים מועילים ומוסדרים. אולם לפי ההקשר, נראה כי **ההתלהמות** שאליה מתייחס

נשיא קבוצת הכדורגל מכבי חיפה אינה מתרחשת בעולם השיח בלבד: בשימוש במילה יש עמימות, והיא עשויה להתייחס גם לאלימות פיזית או לפעולות חוץ-לשוניות הדומות לאלימות פיזית, ובוודאי להתנהגות לא תקינה של אוהדים, שאינה דווקא שיח ביקורתי. ייתכן שההתלהמות מתייחסת למרכיב הקיצוני והרגשני בממד הפיזי של התקשורת, כלומר לשימוש מוגזם בגוף, בידיים, ואפילו בקול (צעקות, התפרעות), כחלק מההגזמה ברכיבים הפרה-לשוניים של התקשורת. החיבור בין אלימות להתלהמות גורם להתקרבות במשמעות בין השתיים לא רק בכדורגל ובפוליטיקה, כשהקיצוניות בביצוע הפרה-לשוני של התקשורת בדוגמה זו - שייתכן שמסומן בתור **התלהמות** - מתקרב להגדרה של אלימות פיזית. הדוגמה הבאה לקוחה מדיון בפורום חרדי, הכולל השוואה למשחק כדורגל.

8. אלימות והתלהמות, 4.11.2014¹⁴

<p>האם אנחנו שונים מאוהדי כדורגל ?</p> <p>אמש במשחק כדורגל התפרץ אוהד למגרש והכה את א' השחקנים של הקבוצה היריבה.</p> <p>מעשה חמור על פי כל קנה מידה. אלימות היא תופעה שיש לעקור אותה מן השורש.</p> <p>ואז החלו לעלות בי הרהורים. האם אנחנו שונים ?</p> <p>להכות ת"ח רק בגלל שהוא תומך במנהיג תורני אחר.</p> <p>פרובוקציות מכוונות בתוככי היכלי הקודש (ע"ע פונוביז') מעשים אשר לא יעשו רק בגלל שהשני לא חושב כמוני או מעריץ דמות תורנית אחרת</p> <p>להבדיל אלף אלפי הבדלות מאותו אוהד שחובב קבוצת כדורגל שונה.</p> <p>במה אנחנו שונים ?</p>	<p>נפשיהודי</p>
<p>הרוב הגדול של הציבור מגנה וסולד מכל סוג של אלימות והתלהמות.</p> <p>אם כי לצערי, ההשוואה לאוהדי כדורגל, נכונה.</p>	<p>תם_יושב</p>

הכותב הראשון מתייחס לאלימות ומתאר חילופי מהלומות בין אוהדי כדורגל. הוא מגנה את האלימות במשחקי הכדורגל ואז גוזר גזירה שווה בין משחקי הכדורגל לנעשה בעולם התורני, כשהוא מתאר מקרה שבו תלמיד חכם הוכה בגלל מאבקים בין רבנים. מכך משתמע כי התופעות האלה נפוצות בקרב כל קבוצות האוכלוסייה בחברה הישראלית, מעולם הכדורגל ועד עולם לימוד התורה, בדומה לטענתו של

פרץ בדוגמה לעיל. המגיב השני לשאלה זאת קושר בין אלימות ל**התלהמות**, ומדגיש שרוב הציבור מתנגד למעשים אלה. אולם, הוא מסכים עם הכותב הראשון שהתופעות המתרחשות במשחקי כדורגל, קרי האלימות וה**התלהמות**, מתרחשות גם בחברה החרדית. גם בטקסטים אלה ניכר שהיחס ל**התלהמות** דומה ליחס לאלימות, והשימוש במונח התלהמות אינו מתייחד לתיאור של תופעות המתרחשות בשדה השיח בלבד, אלא נכרך גם בתיאור דפוס תקשורת פיזיים.

ההרחבה של "התלהמות" כך שאינה משמשת רק להיבטים לשוניים, אלא כוללת גם היבטים פרה-לשוניים לא מילוליים, מופיעה גם במסמכים רשמיים של המדינה. למשל, בכתבה בעיתון **הארץ** מצוטט חוזר של משרד החינוך, המנסה להסביר את בעיות האלימות בבתי ספר ולטפל בהן, ורואה בהתלהמות בעיה חמורה.

9. סיקור דו"ח משרד החינוך, הארץ 15.12.2008

דרגת החומרה הראשונה כוללת אלימות מילולית - איום, לעג על רקע גזעני, פגיעה בהורים, אחר - בפעם הראשונה או מקרה חד פעמי של אלימות פיזית, כמו בעיטה, צביטה או סטירה. בדרגה השנייה נכללים מקרים חוזרים של אלימות מילולית אך גם חרם, הפצת שמועות באינטרנט או אלימות פיזית מתמשכת ובריונות, ואילו הדרגה השלישית - המפורטת והרחבה מכולן - כוללת תקיפה גופנית המסתיימת בנפגעים, השחתת רכוש, אלימות הנעשית בהשפעת סמים ואלכוהול. בנוסף, בקטגוריה זו נכללות גם גביית דמי חסות, נשיאת מכשירים מסוכנים, פגיעה באמצעות האינטרנט, שימוש בטלפון סלולרי לצילום בזמן השיעור או שימוש לרעה בצילומים של תלמידים ומורים וכן "נוכחות באירוע אלימות חמור תוך כדי עידוד והתלהמות".

הסיקור בעיתון מתאר את הדרגות השונות של עבירות אלימות במערכת החינוך ואת התגובה שהן דורשות. הדרגה הראשונה והקלה מכולן כוללת אלימות מילולית וגם אלימות פיזית חד-פעמית. אולם **התלהמות** אינה חלק מהדרגה הזאת, ומהטקסט עולה שהיא אינה משויכת לאלימות המילולית. **התלהמות**, המוזכרת בציטוט ישיר מהדו"ח, נכללת בדרגת האלימות החמורה ביותר, הדרגה השלישית. נראה ששייכה לדרגת האלימות החמורה ביותר שהגדיר משרד החינוך לא משאיר אותה רק בשדה השיח, שכן אם כך היה היא הייתה דומה ל"אלימות מילולית". לכן, משמעותה כאן היא פרה-לשונית וקשורה לקיצוניות ביחס להיבטים פיזיים של צורת התקשורת בין צדדים העוינים זה את זה. העוינות שבה**התלהמות** נשמרת לקשרים החברתיים, והקיצוניות - לאופן ביצוע ההליך התקשורת.

הדוגמאות בחלק זה מצביעות על תופעה שלא צפיתי בתחילה. במאמר קודם ובתחילת מאמר זה עסקתי במילת המפתח **התלהמות** כמתארת את דפוס השיח הישראלי. ראיתי בה מילת מפתח המתייחסת לתחום הלשוני ומתקיימת במסגרתו, ולא חשבתי שהיא מתארת או מסמנת ממד פיזי בתקשורת. אולם, הדוגמאות האחרונות מראות שה**התלהמות** משתלבת בעיונות פרה-לשונית מבחינת קיצוניות התקשורת שבה. בכך דומה ה**התלהמות לכסח**, כפי שתארה כתריאל (1999). היא הדגישה שה**כסח** יכול להיות פיזי, אולם לרוב הוא מצביע על דפוס שיח (עמ' 214).

אפשר להציע כמה הסברים למשמעות של המילה **התלהמות** מעבר למישור השיח. ראשית, ייתכן שהמשמעות החוץ-לשונית המקורית של השורש נשמרה בו גם אם לא הייתה גלויה: השרש ל"ה-מ קרוב למדי לשורש ה"ל-מ, ומכאן שהסבר אפשרי אחד להרחבת המשמעות הוא הקשר בין התלהמות למהלומות, כלומר מכות פיזיות. שנית, השימוש ב"אלימות והתלהמות" כצמד מסביר גם הוא את הרחבת המשמעות. השילוב צובע את משמעותה של ה**התלהמות** בחלקים ממשמעות האלימות. אפשר ששימוש זה נשען גם על הדמיון בין שתי המילים. המסמך של משרד החינוך, בדוגמה שלעיל, מבחין גם בין "אלימות מילולית" ל"אלימות" ו"התלהמות", ובכך מדגים את הקשר בין **התלהמות** לאלימות חוץ-מילולית. חיבור זה או הפרדה זו בין "אלימות", "אלימות מילולית" ו"התלהמות" יכול לשמש הסבר להרחבת המשמעות ולקשר בין המילים. אם כן, ייתכן שהתלהמות נראתה תחילה שוות ערך ל"אלימות מילולית",¹⁶ אולם אפשר שהתקרבה ל"אלימות" ללא ה"מילולית".

הסבר רביעי לחיבור בין **התלהמות** לאלימות פרה-לשונית הוא הרחבת האלימות והשימוש בה בחברה הישראלית. כלומר, המילה התלהמות משתלבת במציאות של שימוש גובר באלימות, כיוון שהחברה זקוקה למילים רבות יותר לתיאור דפוס תקשורת פיזיים הקרובים לאלימות, הן בתחום השיח והן מחוצה לו. הסבר זה הופך את התלהמות למילה קרובה לאלימות ומטשטש את הייחודיות שלה בתחום השיח. אולם, רוב השימושים ב**התלהמות** מתייחסים לתחום השיח והמרחב הציבורי, כפי שמראה הדוגמה הבאה.

התלהמות במרחב הציבורי

הכתבה על מדיניות משרד החינוך כלפי אלימות והתלהמות מעידה שגורמי ממשל מתייחסים לנוזקים שבהתלהמות. אולם, בעוד משרד החינוך מציב את ההתלהמות לצד אלימות פיזית, מסמך רשמי אחר של מדינת ישראל קושר אותה לנקודת המוצא של מאמר זה - המרחב הציבורי. הציטוט שלהלן מעיד שהתלהמות הפכה להיות חלק

ממדיניות המיסוי בישראל, עד כמה שמשפט זה נשמע מוזר. הוא לקוח מתוך דו"ח הוועדה לקביעת מוסד ציבורי לעניין סעיף 64 לפקודת מס הכנסה.

10. דו"ח ועדת פריש, מאי 2014¹⁷

הוועדה סברה כי על מנת שחברה אזרחית אכן תשמש מנוף לחיזוקה של הדמוקרטיה הישראלית וליצירתו של הון חברתי עליה להיות מוגנת בכללי משחק שוויוניים ומכבדים, לאפשר למגוון של דעות וזרמים לבוא לידי ביטוי, לפעול באופן שאינו **מעודד שנאה והתלהמות** (כלפי ארגונים אחרים, כלפי קבוצות אוכלוסייה שונות וכלפי מוסדות המדינה) לפעול למען הציבור באופן מיטבי ואתי, להתנהל באחריות ובשקיפות מלאה, בניקיון כפיים ובהתאם לדין החל עליהם. השתתפות המדינה בחלוקת כספי ציבור לארגוני המגזר השלישי בדרך של הכרה במוסד ציבורי לפי סעיף 46 הינה ביטוי מעשי, בין השאר, להכרה ולחשיבות שרואה המדינה בחלקו של האזרח ובתפקידם של ארגוני המגזר האזרחי לחיזוק הדמוקרטיה (עמ' 23).

הדו"ח נועד להסדיר כללים להכרה בעמותות לצורכי מס. אולם, הפסקה שלעיל חושפת את הרעיונות שבבסיס הדו"ח ואת תפיסותיו ביחס לדמוקרטיה הישראלית ולחשיבות העמותות והחברה האזרחית בהן. מכאן שהדו"ח מדגים את המרחב הציבורי ואת הצורך בדיון ציבורי בחברה דמוקרטית. הוועדה מציינת את התכונות הרצויות במרחב הציבורי, הכוללות שוויון, כללי משחק מכבדים ופתיחות לדעות שונות. מרכיבים אלה מהדהדים את המרחב הציבורי כפי שהמשיג אותו הברמס (Habermas, 1989). לעומתם מציבה הוועדה שנאה ו"התלהמות", ומפרטת בסוגריים כלפי מי **ההתלהמות** והשנאה עלולות להיות מופנות. הוועדה רואה בהקלות במיסוי ביטוי להשתתפות המדינה במגזר השלישי ולתרומה לדמוקרטיה. אם כן, על פי ועדת פריש **התלהמות** מנוגדת לדמוקרטיה ומחלישה את השיח הדמוקרטי במרחב הציבורי. התלהמות קשורה לשנאה ולהתנגדות של ארגונים מסוימים לאחרים, ומכאן שיתכן כי היא מובילה לפיצול ופילוג. כלומר, לדעת הוועדה, וכפי שנטען בתחילת המאמר, התלהמות קשורה לשיח קיצוני שאינו דמוקרטי.

קעת נחבר בין התלהמות לשיח דמוקרטי וליכולת של חברה לייצר שיח כזה. הוועדה מציגה את התפיסה האידיאלית של המרחב הציבורי כפי שהגדיר אותו הברמס: פתוח, שוויוני, מקבל מגוון קולות, עם כללי משחק הוגנים ופתיחות. **התלהמות** קשורה יותר לביקורת על מושג זה ולהתפתחויות התאורטיות שחלו בנוגע אליו. מוף (Mouffe, 2000) טוענת שהברמס הדגיש יתר על המידה את הקונצנזוס שבמרחב הציבורי, ומבהירה שחברה דמוקרטית צריכה להכיל חילוקי דעות שלא מובילים בהכרח להסכמות אלא דווקא מסתיימים בפשרות. לדעתה, המרחב הציבורי הרצוי יהיה

מבוסס על "עימותיות" (agonism), בניגוד למרחב ציבורי המושתת על עוינות/אויבות (antagonism). מוף מבהירה שבמרחב ציבורי עימותי הצדדים מכירים זה בזה, רואים באחר חלק מאותה חברה, יודעים שעליהם לשתף פעולה, וחילוקי הדעות מבוססים על תחושת אחדות חברתית. זאת בניגוד למרחב הציבורי של עוינות/אויבות, שבו כל צד רואה בצד השני אויב שצריך להשמיד (Mouffe, 2000, p. 102), ולכן לא מתקיים בו דיון אמיתי ופתוח. **התלהמות** היא מונח שמתאר מרחב ציבורי של אויבות, בו כל דובר מאשים את הצד השני בקיצוניות, אינו פתוח לשמוע את דעותיו, פוסל אותן בגלל הסגנון ולעיתים אף שולל את עצם קיומו ואת הגדרתו העצמית של הזולת, ולכן לא מתקיים בו דיון תוכני. ייתכן שבישראל ישנו גם סגנון שיח אחר, סגנון אלטרנטיבי שהיה מתאים למרחב הציבורי העימותי (אגוניסטי), אך אין מילת מפתח המתארת אותו. בארצות הברית, טריסי (Tracy, 2011) הציעה את המונח "עוינות סבירה" לתיאור הדיונים בנושאים שונים בוועדות ציבוריות. ה"עוינות סבירה" דומה לדרישתה של מוף לדיון שבו כל צד מכיר בטיעוני הצד השני ומסכים לקבל אותו כחלק מהדיון. המשתתפים צריכים להראות שעמדתם סבירה, והעוינות מוגבלת באמצעות תנאי ההשתתפות. בדיונים בישראל, כפי שמתארות מילות המפתח **התלהמות וטוקבק**, ישנה עוינות אך הסבירות אינה קיימת. במקום זאת, הצד השני מוצג כקיצוני ורגשני, ולפיכך אינו מצריך תגובה תקשורתית, כפי שמדגימים פיטוריו של סגן השר, לכאורה בעקבות התלהמותו. אין פירוש הדבר שבתרבויות אחרות המרחב הציבורי תואם יותר להמשגות של מוף והברמס, אולם בארצות הברית אין מילת מפתח המתארת דפוס שיח זה, בניגוד להתלהמות בחברה הישראלית.

הדגש על התנגדות, פיצול ושליטת הצד השני כקיצוני ולא מצריך התייחסות, קושר את ההתלהמות למושג "פופוליזם". חמו ועמיתיה (Hamo et al., 2019) תיארו את השימוש במונח "פופוליזם" במרחב הציבורי בישראל. הם הראו שהוא מתייחס לכוונות הדובר שדבריו מתוארים כפופוליזם, ומגדיר אותן כציניות או שקריות. דוברים עשויים להציג את עמדתם כלא פופוליסטית, או להאשים אחרים בפופוליזם. מטרתה של האשמה כזאת, בדומה להאשמה בהתלהמות, היא לבטל את דברי האחר ולהציגם כלא כנים, ולכן לא מצריכים תגובה. אולם בעוד האשמה בפופוליזם מתייחסת לכנות הדובר, האשמה בהתלהמות מתבססת על סגנון, תוך ביטול האחר, ולא על פקפוק בכנותו.

בשונה מפופוליזם, התלהמות אינה כוללת משמעות של חוסר כנות מתוך רצון לזכות באהדת הקהל. בשיח היום-יומי בישראל, "פופוליזם" נקשר למאפיין של פופולריות או עממיות, קרי לפנייה לקהל הרחב, שמקופלת גם במונח התאורטי פופוליזם. התלהמות לוכדת מאפיינים שונים מאלה שאליהם התייחסו חמו ועמיתה במשמעות התאורטית

בטקסים דפוס חברתי חוזר המבוסס על ערכים משותפים, ראו: Trillò et al., 2022).
התלהמות יוצרת דפוס חברתי חוזר, שבו דובר מאשים יוצר מסר קודם **בהתלהמות**.
 האשמה זו - הצעד השני בתהליך החברתי - אינה מובילה לצעד שלישי, ולמעשה נוצר דפוס של שני צעדים, שאינם מובילים להמשך דיאלוג.

התלהמות כמילת מפתח מתארת תהליך חברתי שאולי אפשר לקרוא לו אנטי־טקסי. שני השלבים של התהליך הכלול במילת המפתח **התלהמות** משיגים זאת: גם מבעים **מתלהמים** וגם התיוג המטא־תקשורת של מבעים **כהתלהמות**, כלומר האשמה **בהתלהמות**, פועלים באופן דומה - מפרקים יחסים חברתיים ומאיינים את התהליך התקשורתי מתוכן ומתכלית. התגובה **להתלהמות** היא פיטורין, שכן אין יכולת להמשיך לדון בתוכן לאחר שאמירה פומבית תיוגה **כהתלהמות**. אומנם במקרה של סגן השר דנון ההאשמה **בהתלהמות** הייתה אסטרטגית, אולם, כפי שהציע אחד מקוראי המאמר, אפשר לראות בפיטורין מטפורה נאה **להתלהמות**: השותף אינו בן שיח בגלל **התלהמות**, ולכן אין טעם בהמשך הדיאלוג אתו. **התלהמות** מתארת יחס חברתי שנועד **להפריד** בין המשתתפים, **לאיין** את השיחה שלהם **ולקטוע** את הקשרים החברתיים ביניהם. אומנם **התלהמות** יוצרת דפוס חברתי חוזר וידוע, אבל מטרתו אינה ליצור שותפות חברתית, אלא להעמיק את ההפרדה ואת הפיצול החברתי. כמילת מפתח, **התלהמות** מתארת את התהליך שמייצר מרחב ציבורי של עוינות או אויבות, המפריד בין בני החברה.

הדפוס **שהתלהמות** מייצרת מזכיר את הדפוס **שטוקבק** מייצר, אולם ישנו הבדל בין שתי מילות המפתח הללו. **הטוקבק** מייצר טקס של שתי זהויות המתנגדות זו לזו. מכאן **שהטוקבק** מייצר טקס, הכולל רק שני צעדים, אבל שיכולים להמשיך לנצח (ראו דורי־הכהן, 2016), של שתי קבוצות הנלחמות זו בזו, ואף ייתכן שבעתיד ייפרדו זו מזו, ולכן ייתכן **שהטוקבק** רומז לסדר חברתי חדש, שבו יש שתי חברות, במקום חברה אחת שמתפצלת. לעומתן, **התלהמות** אינה מייצרת זהות משותפת עבור המשתתפים בה, אלא מתארת תהליך שרק מפריד ביניהם. מכאן **שטוקבק** היא מילת מפתח לפיצול חברתי שעשוי להוביל למבנה חברתי חדש או מבנים חברתיים חדשים, בעוד **התלהמות** היא מילת מפתח להתפוררות חברתית, שאינה מובילה לשינוי חברתי או להתחדשות כזאת. אולם תהליכי ההתפוררות והפיצול דומים, שכן הפופולזים מושתת על פירוק החברה ופיצולה כדי לשנותה. אם כן, בעוד **הטוקבק** היא מילת מפתח המובילה לחברה ישראלית פופוליסטית בעלת מבנה חברתי חדש, **ההתלהמות** אינה מציגה עתיד שכזה, אלא רק מצביעה על פירור החברה הקיימת. על פי פרשנות זו, **טוקבק** ו**התלהמות** הן בין מילות המפתח שיוצרות את המרחב הציבורי העוין/האויבי, אך **הטוקבק** "אופטימי" יותר מה**התלהמות**, שכן הוא מאפשר שינוי,¹⁸ בעוד **התלהמות** אינה מצביעה על אפשרות כזו.

ההתפוררות שה**התלהמות** יוצרת יכולה להסביר גם את הרחבת המשמעות שלה כך שתכלול דפוסי תקשורת פיזיים פרה־לשוניים. אם ה**תלהמות**, בתור מילת מפתח לתיאור השיח הישראלי, מציינת התפוררות, אזי היא צריכה להוביל לתקשורת פרה־לשונית. חברה מבוססת על שותפות סמלית, קרי על קשרים חברתיים לשוניים. אולם כשאלה נעלמים, נחלשים או מתפוררים, כפי שה**תלהמות** מתארת, הקשרים צריכים להפוך ללא מילוליים ולא סמליים, קרי פיזיים. כשדפוסי עימות בחברה מפסיקים להיות מילוליים, שכן האחר הוא קיצוני ורגשני ואינו מצריך התייחסות לשונית, התקשורת היחידה שאפשר ליצור עימו היא פיזית. כלומר, מאחר שבלתי אפשרי לדבר עם האחר, אפשר להתייחס אליו רק באלימות פיזית, דוגמת "מלחמת אחים" הנידונה בשיח הציבורי בישראל. זהו הסבר אפשרי נוסף לקשר בין המשמעויות של ה**תלהמות** ואלימות.

מאפיינים אלה נוכחים בכל הדוגמאות שהבאתי לעיל. התייחסות לסרט כאל הפרשות גוף היא ביטולו וחוסר יכולת לקבל אותו, וזוהי ה**תלהמות** כלפי מוצר תרבות. ה**תלהמות** זאת הראתה שהמתלהם אינו רוצה שום קשר עם מושא הביקורת שלו. זהו הקשר החברתי שמתארת מילת המפתח ה**תלהמות** - חוסר רצון בקשר חברתי עם האחר בגלל היותו קיצוני, מגזים ומוגזם, רגשני, וכזה שאי אפשר לדבר איתו וראוי לשלול את קיומו כפי שהוא מגדיר אותו. וכיוון שאי אפשר לדבר איתו, אפשר להתייחס אליו רק בדחייה ובאלימות. בדומה לכך, פיטוריו של דנון הם התגובה האפשרית היחידה ל**התלהמותו**. ה**התלהמות** מוצגת כמנוגדת לחוק, לסדר החברתי ולהגינות, וכך היא הופכת מקבילה לאלימות. היא גם מוצגת כמתארת את כל דפוסי התקשורת הציבוריים. כשמילת המפתח המתארת את החברה הישראלית היא ה**תלהמות**, הדבר מעיד על חברה שהשותפות בה נעלמת ונאלמת, והאלימות משגשגת. ה**כסח** התחיל תהליך זה, וה**תלהמות** היא הרחבה ועדכון שלו.

אפשר לטעון שבתרבות הישראלית ישנה הסכמה על כך שה**תלהמות** היא חלק מהחברה ומהתרבות. כלומר, כל חברי התרבות שותפים לשפה ולתהליך ה**התלהמות** מקודדת, של פירור והתפרקות. שפה משותפת זאת עדיין מאפשרת את קיומה של תרבות משותפת. איני יכול לשלול טענה זאת, אבל אישית איני שותף לה. שותפות שמקבלת את התפוררות החברה ואינה מובילה להקשבה ולדין מפוררת, בעיניי, את קהילת הדיבור, אשר מחייבת הבנה משותפת של פרשנויות ואת התרבות בה הן מתקיימות. לכל הפחות התיאור לעיל של ה**התלהמות** מתאר תהליך שונה מדי מהדרישות המקובלות לתהליכים דמוקרטיים, שמבוססים על דיונים, הקשבה הדדית, ופתיחות לעמדות שונות. לפיכך, ייתכן שישנה שותפות סביב משמעות המושג "התלהמות", המסמנת את קיומה של תרבות משותפת בישראל. אולם, כפי שטענתי לגבי הטוקבק

(2016), אין זו שותפות המקדמת חברה דמוקרטית, אלא כזו מסמנת תרבות דמוקרטית קלוקלת, ולכן, בתור תומך בדמוקרטיה כצורת משטר, אני ביקורתית כלפי שתי מילות מפתח אלה ומה שהן מסמנות עבור עתידה של החברה הישראלית.

מבחינה תאורטית, חוקרי תרבות וחוקרי אתנוגרפיה של תקשורת מתמקדים בדרך כלל בטקסים ובמילות מפתח שבונות חברה ויוצרות קשרים חברתיים בתוכה, ולא באנומיה (anomie) החברתית. המחקר הנוכחי מנתח מילת מפתח אחת ומציע שכפי שיש תהליכים חברתיים, או טקסים, שמטרתם ליצור או לחזק את המבנה החברתי והשותפות התרבותית, כך סביר שיהיו, ואף ישנם, תהליכים תקשורתיים וחברתיים המחלישים אותם. אני מציע את **התלהמות** כמילת מפתח המקודדת תהליך כזה ומייצרת אותו. אומנם הצגתי לעיל את הבקשה "בלי התלהמות", אולם בקשות כאלו לא מלוות לרוב בוויכוח ענייני על תוכן הטענות, אלא נשארות בתחום הסגנוני בלבד. כך, אפילו כשמובעת בקשה להימנע מ**התלהמות** אין דיון ענייני, ולכן אני חושש שהפתרון **ההתלהמות** ייצא בהכרח רק בקשר לא לשוני. אם חברים בתרבות רוצים להמשיך ולפתח אותה יחדיו, עליהם להפסיק להתייחס לעמדה מסוימת כמתלהמת ולנסות לדון בה באופן מושכל, כדי ליצור חיבור בין חברי התרבות, בתהליך הופכי לתהליכים **ההתלהמות** מקודדת. **התלהמות**, לטענתי, מובילה לאלימות, ולכן דיון הוא תהליך חברתי שיחליש את ההתלהמות, ואולי יאפשר להעביר את החברה הישראלית מהתלהמות לעוינות סבירה, המאפשרת חיים משותפים.

הערות

- 1 המחקר הנוכחי מתכתב עם מחקר קודם על מילת המפתח "התלהמות" שפורסם באנגלית (Dori-Hacohen, 2019) וממשיך אותו. ברצוני להודות לשופטי המאמר ולקוראים של הגרסאות שלו לאורך הדרך על שיפורו. הטעויות שנשארו שלי בלבד.
- 2 החיבור בין דורקהיים לגישת מילות מפתח נעשה דרך האנתרופולוגיה והדמיון בכתבים של דורקהיים וטרנר (Turner, 1969) וגם אורטנר (Ortner, 1973).
- 3 **מילוג**, המילון העברי החופשי ברשת. <https://milog.co.il/%D7%94%D7%AA%D7%9C%D7%94%D7%9E%D7%95%D7%AA>
- 4 **מילון אבניאון**. https://www.milononline.net/do_search.php?Q=%E4%FA%EC%E4%EE%E5%FA
- 5 <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART/997/957.html>
- 6 **הארץ**, "פודקאסט תרבות יום א'", 12.19.2021. <https://www.haaretz.co.il/digital/podcast/2021-12-19/ty-article-podcast/premium/0000017f-f1ba-da6f-a77f-f9bec1d60000>
- 7 *NRG*, "חמאס: 'פיטורי דנון הם הניצחון שלנו, יצרנו קרע'", 16.07.2014. <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/597/059.html>
- 8 *Ynet*, "ביקורת בקואליציה על הפסקת האש: 'סטירת לחי לדרום, נתניהו מתקפל'", 15.07.2014. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4543608,00.html>
- 9 לקוראים ששכחו פרשה זו, תחילתה בסרטון וידיאו שבו נראה חייל צה"ל הורג פלסטיני, שהתכוון לדקור חיילים, לאחר שהפלסטיני נתפס, בעודו שוכב אזוק על הארץ. החייל הועמד לדין, נמצא אשם וריצה עונש מאסר על הריגת הפלסטיני. כל התפתחות בפרשה - פרסום הסרטון, התגובות אליו, הדיונים בבית המשפט הצבאי, גזר הדין, ריצוי העונש, היעדר חנינה צבאית או אזרחית לחייל ושחרורו מהכלא - הובילה לגל של תגובות ושיח פוליטי ער ומוקצן.
- 10 *TheMarker* "היום שבו הפוליטיקאים הפקיעו מהרמכ"ל את סמכותו", 06.01.2017. <https://www.themarker.com/markerweek/1.3220460>
- 11 עמוד הפייסבוק של עיריית ראשון לציון, 01.07.2018. <https://m.facebook.com/rishonlezion.muni/photos/a.207324652689428/1744129972342214>
- 12 הסיקור בכלי התקשורת, למשל למשל בציוץ הבא בטוויטר של 13, 27.11.2019. <https://twitter.com/newsisrael13/status/1199758834362966021>

- 13 *ONE*, "מכבי חיפה תעמוד לדין בעקבות התנהגות אוהדיה", 16.05.2010, <https://www.one.co.il/article/158370.html>
- 14 **בחדרי חרדים**, "האם אנחנו שונים מאוהדי כדורגל?", 04.11.2014, https://www.bhol.co.il/forums/topic.asp?cat_id=4&topic_id=3067512&forum_id=771
- 15 **הארץ**, "קטלוג האלימות החדש של המנהלים", 03.12.2008, <https://www.haaretz.co.il/news/education/1.1364650>
- 16 למשל, רוגל אלפר, מבקר התקשורת של **הארץ**, כותב: "נדמה לו שהתלהמות ואלימות מילולית שוות ערך לאינטליגנציה נמוכה". מבחינת אלפר, שתי המילים שוות ערך. נגיש כאן: <https://www.haaretz.co.il/gallery/television/tv-review/2022-06-28/ty-article/premium/00000181-a6ab-d051-a59b-b7efd6490000>
- תודה לאחד מקוראי המאמר.
- 17 דו"ח הוועדה הציבורית לקביעת מוסד ציבורי לעניין סעיף 46 לפקודת מס הכנסה, מאי 2014, https://www.gov.il/BlobFolder/unit/public_institute_committee/he/Vaadot_ahchud_PublicInstituteCommittee_PublicInstituteCommittee_Report.pdf
- 18 המירכאות סביב המילה "אופטימי" באות להראות ששינוי חברתי הוא לא בהכרח לטובה. השינוי שה**טוקבק** מוביל אליו הוא פיצול לשתי חברות אויבות, ואולי אף למלחמת אזרחים. **התלהמות** לא מציגה שינוי כזה.

רשימת המקורות

- אבניאון, א' (2007). **מילון ספיר החדש**. הד ארצי הוצאה לאור.
- כתריאל, ת' (1999). **מילות מפתח**. אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
- דורי-הכהן, ג' (2016). הטובק כמילת מפתח: הפוטנציאל לדמוקרטיה קרנבלית והמציאות הדמוקרטית המוגבלת. **עיונים בשפה וחברה**, 9(2-1), 164-183.
- דורי-הכהן, ג' (2019). מהשתתפות לגנאי: קולו והיעדר קולו של ה"ערבי" בשני אזורים של מרחב ציבורי הישראלי. **עיונים בשפה וחברה**, 14(1), 240-258.
- Boromisza-Habashi, D. (2012). *Speaking hatefully: Culture, communication, and political action in Hungary* (Vol. 6). Penn State University Press.
- Burke, K. (1966). *Language as symbolic action: Essays on life, literature, and method*. University of California Press.
- Dori-Hacohen, G. (2012). Types of interaction on Israeli radio phone-in programs and the public sphere. *Javnost – The Public*, 19(3), 21-40. javnost-thepublic.org/article/2012/3/2/
- Dori-Hacohen, G. (2019). "Hitlahamut": A term for unreasonable populist public talk in Israel. *Discourse and Society*, 30(2), 135-153. <https://doi.org/10.1177/0957926518816193>
- Dori-Hacohen, G. & Shavit, N. (2013). The cultural meanings of Israeli *Tokbek* (talk-back online commenting) and their relevance to the online democratic public sphere. *International Journal of Electronic Governance*, 6(4), 361-379. <https://doi.org/10.1504/IJEG.2013.060649>
- Durkheim, E. (1912/2012). The elementary forms of religious life. In C. Calhoun (Ed.), *Classical sociological theory (3rd edition)* (pp. 243-254). John Wiley & Sons.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics* (pp. 4-58). Academic Press.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press.
- Hamo, M., Kampf, Z., & Weiss-Yaniv, N. (2019). Populism as a keyword and as a meta-discursive resource for positioning in mediated political discourse. *Discourse, Context & Media*, 29, 100283. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2018.11.005>
- Hymes, D. (1974). *Foundations of sociolinguistics: An ethnographic approach*. University of Pennsylvania Press.

- Jakobson, R. (1981). *Selected writings* (Vol. 2). Mouton.
- Katriel, T. (1986). *Talking straight: Dugri speech in Israeli Sabra culture*. Cambridge University Press.
- Katriel, T. (2004). *Dialogic moments: From soul talks to talk radio in Israeli culture*. Wayne State University Press.
- Katriel, T. (2012). *Communal webs: Communication and culture in contemporary Israel*. Suny Press.
- Katriel, T. (2015). The metapragmatics of direct utterances. In J. L. Mey & A. Capone (Eds.), *Interdisciplinary studies in pragmatics, culture and society* (pp. 745-766). Springer.
- Katriel, T., & Livio, O. (2018). When discourse matters. In M. Scollo & T. Milburn (Eds.) *Engaging and transforming global communication through cultural discourse analysis: A tribute to Donal Carbaugh* (pp. 57-72). Fairleigh Dickinson University Press.
- Laclau, A. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Mouffe, C. (2000). *The democratic paradox*. Verso.
- Noy, C. (2015). *Thank you for dying for our country: Commemorative texts and performances in Jerusalem*. Oxford University Press.
- Ortner, S. B. (1973). On key symbols. *American Anthropologist*, 75(5), 1338-1346.
- Silverstein, M. (1976). Shifters, linguistic categories, and cultural description. In K. Basso & H. A. Selby (Eds.), *Meaning in anthropology* (pp. 11-55). University of New Mexico Press.
- Sotirova, N. (2016). Oplakvane [complaining] and what it teaches us about communication in Bulgarian discourse. In D. Carbaugh (Ed.), *Communication in cross-cultural perspective* (pp. 55-64). Routledge.
- Tracy, K. (2011). *Challenges of ordinary democracy: A case study in deliberation and dissent*. Pennsylvania State Press.
- Trillò, T., Hallinan, B., & Shifman, L. (2022). A typology of social media rituals. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 27(4), zmac011. <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmac011>